

KÖNYVEK ÉS OLVASÓK

Ana Blandiana AZ OLVASÁS KISEBBIK FIVÉRE¹ (TÖREDÉKEK ÍRÁSRÓL ÉS OLVASÁSRÓL)

Ana Blandiana a kortárs román líra egyik legfontosabb alakja. Számos vers-, próza- és esszékötet szerzője, többek között: *Persoana întâi plural (Többes szám első személy)*, *Călcâiul vulnerabil (A sebezhető sarok)*, *Întâmplări din grădina mea (Történetek a kertemből)*, *Orașe de silabe (Szótagvárosok)*, *Cele patru anotimpuri (Négy évszak)*, *Arhitectura valurilor (Hullámok építésze)*, *Sertarul cu aplauze (A tapsokkal teli fiók)*, *Refluxul sensurilor (Az értelem apálya)*, *Orașul topit și alte povestiri fantastice (Az olvadó város és egyéb fantasztikus elbeszélések)*, *Patria mea A4 (A4-es hazám)*². Már az első években fontos irodalmi díjakkal tüntették ki, művei több nyelven megjelentek, neves kiadóknál. A kommunizmus ideje alatt rendszerellenes magatartása miatt publikálási tilalokkal sújtották; 1989 után a román civil társadalom egyik legtisztább hangjává vált.

Ha a memphiszi templom elpusztult papiruszaira gondolok és a pergamoni könyvtár kétszázezer megsemmisült kötetére; ha a karthá-

- ¹ In Dan C. Mihăilescu (szerk.): *Cărțile care ne-au făcut oameni*. București, Editura Humanitas, 2010. Dan C. Mihăilescu (irodalomkritikus és irodalomtörténész) a román értelmiség huszonvalahány képviselőjét arra kérte fel: ajánljanak, saját olvasással kapcsolatos élményeikre reflektálva (szabadon, terjedelmi és szigorú tartalmi megkötések nélkül) olvasmányokat a fiataloknak. Tizenkilencen tettek eleget a felkérésnek.
- ² Magyarul megjelent kötetei: Blandiana, Ana: *Homokóra*. Ford. Hervay Gizella. Bukarest, 1971, Kriterion Könyvkiadó.
Blandiana, Ana: *Honnan jön a nyár?* Ford. Lendvai Éva. Bukarest, 1984, Ion Creangă Könyvkiadó.
Blandiana, Ana: *Valaki engem álmodik*. Ford. Farkas Árpád. Bukarest, 1985, Kriterion Könyvkiadó.
Blandiana, Ana: *A megálmódott*. Ford. Lendvai Éva. Budapest, 1990, Európa Könyvkiadó.
Blandiana, Ana: *Szelíd állat*. Ford. Farkas Árpád, Hervay Gizella, Lajosi Krisztina, Oláh Judit, Mészely József. Budapest, 1998, Pont Kiadó.
Blandiana, Ana: *Az értelem apálya*. Ford. Gaál Áron. Budapest, 2007, Amon Kiadó.
Blandiana, Ana: *Szélhozta Csillag*. Ford. Ráduly János. Marosvásárhely, 2012, SilverTek Kiadó.

gói könyvtár félmillió kéziratára gondolok, amely eltűnt, mikor Hannibal városát eltörölték a föld színéről; ha az alexandriai nagy könyvtár leégésére gondolok; ha arra az i. e. 213-as évre gondolok, amikor Csin első császára az összes könyvet elégette, mivel a neki ellenszegülők a könyvekből merítették érveiket, és így Lao-ce felemelő és Konfuciusz kiegyensúlyozott tanításait, illetve az előző évezredek elképesztő tudományát alig lehetett összegyűjteni legendákból és az öregek emlékezetéből; ha arra a háromszázezer kötetre gondolok, amelyet Iszauri León a nyolcadik századi Konstantinápolyban elégetett; ha a pergamenekre gondolok, amelyekről a szerzetesek lekapták az írást, mivel a szenvedésekből és szerelmekből lett dogmák sokszorosításához helyre volt szükségük; ha az autodafék miatt szertefoszlott, leírt és le nem írt mondatokra gondolok, és a még korábbi máglyákra, melyek füstje és rémülete egészen hozzánk száll – az írással kapcsolatos makacsságomat és a fehér papír előtti állhatatosságomat, az igyekezetet, hogy pillanataimat betűkké, napjaimat mondatokká alakítsam, és a csökönyösségemet, hogy a lepergett éveket és a felemésztett életkorokat oly nehezen teleírható, de oly könnyen meggyulladó papírhalmozokkal helyettesítsem, meghatónak találom, és abszurdabbnak, mintha az évszakok egymásutániségát vagy a folyók hömpölygését próbálnám megállítani. És mégis – a legformálisabb logika dacára minduntalan előbukkanó *mégis* folyamatosan itt van minden olyan érv ellenére, amely képes ragyogóan bizonyítani, hogy létének semmi értelme –, és mégis írok, jóllehet a papír meggyullad, és a tinta elmosódik, ugyanúgy, ahogy a nők szülnek, jóllehet tudják: fiaik egyszer majd meghalnak. Vagy lehet, éppen azért? Hiszen a memphiszi és pergamoni, a karthágói és alexandriai, a csin-béli és konstantinápolyi könyvtárak pusztulásán túl maradt valami mégis megannyi birodalomból, tudunk mégis valamit róluk, mert tűzvészek és háborúk, mészárlások és földrengések között azok, akik írtak, minden érv ellenére megállás nélkül továbbra is folytatták az írást...

...És azok, akik olvastak, minden érv ellenére megállás nélkül továbbra is folytatták az olvasást. A tény pedig, hogy az olvasók száma az utóbbi öt évszázadban exponenciálisan növekedett, a legfontosabb azon mechanizmusok közül, amelyek nemcsak a kultúra és civilizáció, hanem a demokrácia fejlődését is lehetővé tették. Máskülönbén csak az létezik igazán, ami olvasható. Emlékszem, ez az éles felismerés a

peloponnészoszi Misztrában, a keresztések várának furcsán idegen romjai között született meg bennem. Míg a homéroszi évezredek ismerősek számunkra, és kívülről tudjuk bonyodalmaikat, legendáikat, míg pontosan tudjuk, kivel csalta meg Heléna Meneláoszt és Klütaim nesztra Agamemnónt, addig csupán sejtünk, csupán gyanítunk valamit nedves, egymásba olvadó árnyak rejtélyes és nehezen kibogozható játékán keresztül a hozzánk évezredekkel közelebb álló kereszties lovagok furcsa világáról, a ragyogó bizánci világról, amelyet mégis oly nagy mértékben öröklünk, arról az emberi közösségről, amelynek igazi létéhez csupán az írók hiányoztak. A misztrai paloták felkavaróan bizonyítják, hogy a kő nem ér fel a szó tartósságával, hogy – furcsamód! – a pergamen időtállóbb, mint a malter vagy a szikla. Misztrában a halál mindenestre leleményesen kihasználta Homérosz hiányát.

A megtapasztalt szépségek megörökítésének, az átélt érzelmek megőrzésének egyetlen módja a szavakban való rögzítés. Mert annyiszor feltettem magamban a kérdést: „hova lesz, hova tűnik, amit akkor láttam, mikor nem jegyeztem le, amit láttam?”. „A feledésbe.” – ez a válasz számomra túl homályos és bonyolult. De mi a feledés, mi ez az anyag, vagy ennek az anyagnak a hiánya, amely elnyeli mindazt, ami a szavakban nem kapott menedéket? Mi ez a növény, vagy ez az állat, amely miatt a távoli idő félelmében elszakítja magát a tekintettől, és amely engedi, hogy az írás szétmarcangolja? Mi ez a szakadék, amely fölött az *él* ige helyét az *ír* ige veszi át?

Hova tűnik, amit megélünk, és nincs megírva? És amit meg sem élünk?

Nagyon korán kezdtem el írni, gyakorlatilag az olvasással egy időben. A körülöttem levők ezt valami örömteli, de természetes dologként fogadták, mintha boldogok lettek volna, hogy egy gonddal kevesebb, és hogy időben világossá vált valami, ami végül mindenképp eldőlt volna. Ezután mintha magától jött volna minden. Az úton a meglepetések aszerint bukkantak fel, hogy milyen gyorsan haladtam. A szüleim olykor nyugtalanzkodtak, hogy túl sok időt töltök könyvek között, és kötelességüknek érezték, hogy közbelépjenek, mérsékeljék szenvedélyemet, amelyre tulajdonképpen büszkék voltak. Emlékszem, mikor skarlatos lettem, megkérték az orvost, mondja azt: betegségem a túlzásba vitt olvasás eredménye, így aztán éveken keresztül valamiféle büntudat övezte (és tette még kellemesebbé) az olvasást és az írást, illetve a

fenyegetés, hogy újból megbetegedhetek. Általában azonban teljesen szabadon olvashattam amennyit és amit akartam. A gyermekkorom óriási szobák hosszú sorának paradicsomi légkörében zajlott. A szobákban a nagyváradi püspökség elhagyatott könyvtáraihoz tartozó könyvhegyek voltak elraktározva.

Nagyváradon magas földszintű házban laktunk. A hársfákkal teli udvar mentén sorakozó kilenc-tíz szobából mi hármat foglaltunk el az épület egyik végében. A többi rejtélyes módon zárva, elhagyatottan állt, és ez engem nagyon vonzott. Azt hiszem, 13-14 éves lehettem, mikor megtudtam, hogy a lelakatolt szobák a volt görög katolikus püspökség könyvtárának tiltott könyveit tartalmazták. Sikerült megmozdítanom az ajtó régi fájának egyik sarokpántját, és kalandvágó szívvel, büszkeség és félelem között vergődve, beléptem. Amit akkor felfedeztem – valamint a felfedezés következményei is – egész fejlődésemet meghatározták. Sosem felejttem el az első pillanat döbbenetét, mikor félig kinyitottam az ajtót, és nem egy szobában találtam magam, hanem egy hegy előtt. Egy majdnem a mennyezetig érő hegy előtt, amely rendezetlenül egymásra dobott könyvekből állt. Úgy lettem értelmiségi, hogy megpróbáltam kifejteni annak a hegynek a kincseit. Emlékszem, az első könyv, amelyet felemeltem a földről, a fanarióta uralkodásokról szóló kötet volt, azt hiszem, a hetedik A. D. Xenopol *A románok története* című művéből. Már ott, lábon állva elkezdtem olvasni, mint egy lebilincselő regényt, és a következő éveket azzal töltöttem, hogy megkerestem a titkos szobák elbűvölő összevisszaságában a többi tizenegy kötetet. Megtalálásuk véletlenszerű sorrendjében olvastam el őket. Így fedeztem fel, és tanultam meg a románok történetét, magával ragadó izgalmak között, és ez a kaland, ez a szerencse védett meg Roller történelmétől, amit az iskolában tanítottak nekem.

Az iskola, a jeles osztályzatok nevetségesen hosszú sorával nem volt egyéb, mint egy függelék a véget nem érő olvasás élvezetéhez. Csak attól rettegtem, hogy valaha kimeríthetem szenvedélyem tárgyát.

Folyton az olvasásról beszélek, mivel az írás mindig hozzá kötődött, és – főleg akkor, a kezdetekben – csupán az olvasás kisebbik fivére volt. És ha fontosságában idővel meg is haladta, az olvasás mai napig az írás egyik legfontosabb vetélytársa: egy olyan vetélytárs, melynek ráadásul megvan az a hatalmas erénye, hogy boldog.

Hiszen ha a saját könyveim előtt a szívem legtöbbször olyan előérzetektől és érzelmektől szorul össze, amelyek túl bonyolultak, semhogy az örömhöz hasonlítsanak, a többi könyv, a világ több millió, milliárd könyvének egyszerű érintésétől a legfelhőtlenebb boldogság tölt el. Mielőtt elolvasnám őket, mielőtt bár sejteném jelentésüket, késztetést érzek, hogy megsimogassam és megszagoljam őket, hogy beszéljek hozzájuk, és nem tudom elkerülni, hogy ne úgy gondoljak rájuk, mint élő személyekre, akiknek az ismeretsége jelenthet szerencsét vagy csapást, de sosem lehet közömbös. Egyes könyvek zavarba hoznak, másokat megvetek, vannak könyvek, melyeket első pillanattól fogva közel érzek magamhoz, és vannak olyanok, amelyeket úgy érzem, távol kell tartanom magamtól, vannak szelíd és erőszakos könyvek, olyanok, amelyeket védelmezni szeretnék, és olyanok, amelyek mellett védve és biztonságban érzem magam. Sőt, mivel képtelen vagyok nem úgy tekinteni rájuk, mint élőlényekre, úgy is ítélem meg őket, mint az élőlényeket. Nem szeretem a túl elegáns könyveket, nem varázsolnak el az előkelő luxuskiadások, nem szeretem azokat a köteteket, amelyeknél fontosabb a külső, mint a lélek. Sőt, be kell vallanom, hogy furcsamód a nagyon szép könyvek megmagyarázhatatlan és, tudom, igazságtalan gyanakvást ébresztenek bennem, míg a csúnyácska könyvek meghatnak, és arra készítenek, hogy olyan eredményeket tulajdonítsak nekik, amelyeknek olykor nincs fedezetük.

Ez az animizmus abszurdnak, ez a szubjektivitás túlzottnak tűnhet, de hogyan gondolhatnék a könyvekre másképp, mint élőlényekre, mikor én magam nem kívánok egyebet, minthogy idővel semmivel se legyenek több, de semmivel sem kevesebb, mint egy könyv.

Hogy képzelhetném, hogy ez a boldogság megszűnhet egyszer, és hogy a jövőbeli fiatal generációknak tilos lenne hozzáférniük? Hogy képzelhetném, hogy mától fogva a fiatalok nem akarnának felszállni a leggyorsabb járműre, amely az embert az állatiságtól messzire vitte? A szöveg anyagi hordozója megváltozhat, de mi köze ennek az olvasás vágyához? Úgy, ahogy az olvasók áttértek az agyagtáblákról a papiruszra, a papiruszról a viasztáblákra, a viasztáblákról a pergamenre és a pergamenről a papírra, ugyanúgy, nem kétlem, hogy áttérnek majd a papírról az e-bookra, anélkül, hogy az olvasás örömét elveszítenék. Ami engem illet, sosem kívántam magamnak – íróként – egyebet, mint

hogy az olvasóimmal szemben ugyanazt képviseljem, mint amit az általam, magam számára olvasott írók velem szemben képviseltek.

Abban a világban, ahol felnőttem, tanultam, és ahol élek, a könyvek mindig fontosabbak voltak a természeti jelenségeknél. Elég arra gondolnom, hogy a tudásomból mennyit köszönhetek a könyveknek, és mennyit közvetlen tapasztalataimnak; mennyi örömöm származik a könyvekből, és mennyi a falevelek közül; balszerencsém mennyiben a látomások, és mennyiben a gesztusok, tettek következménye; barátaim közül hányan szereplők, és hányan hús-vér emberek, ahhoz, hogy megértsem, az életemben az *olvas* ige sokkal fontosabb volt, olyannyira, hogy – egy apró költői eszközzel élve – be kell vallanom: nem tudnám elképzelni az életemet olvasás nélkül, de nem lenne nehéz elképzelnem, hogy halálom után is olvasni fogok. Könyvekből összetákolt világban, kötetekkel kövezett városokon és kiadványokkal vakolt szobákon keresztül haladok előre; ősnymtatványokból épült hidak közé vagyok zárva, palimpszesztekéből emelt katedrálisokban és papiruszokkal megtámasztott templomokban imádkozom; papírlevelű erdőkben és papírhullámú tengereken bolyongok; művekből kerekített arénákban, pergamenből szőtt ég alatt, szavakból örölt homokon harcolok; foliánokban szeretek, és kódexekben szenvedek; végtelen könyvtár-univerzum szült és foglal magába, nekem pedig csupán ahhoz marad jogom, hogy még egy betűt olvassak, még egy sort, még egy oldalt, még egy művet, még egy polcnyi, még egy szobányi könyvet...

Mit jelenthet a szerencse ebben a világban, amelyet nem szültek, hanem amelyet megírtak, mit jelenthet a boldogság, ha nem ugyancsak egy könyvet, egy olyan könyvet, amely más, mint a többi, egy remekművet?

Nehezen, véletlenszerű sorrendben válogattam össze tíz könyvet, amelyek között nincs semmilyen kapcsolat, de amelyek egy adott korban meghatároztak, és hatással voltak a személyiségemre.

Platón *dialogusai*

Szent Pál: *Levelek*

Eminescu: *Versek*

Rilke: *Költemények*

Dosztojevszkij: *A félkegyelmű*

Blaga: *Versek*

Emily Dickinson: *Versek*

Camil Petrescu: *Drámák*

Daniel Defoe: *Robinson Crusoe*

Michel de Ghelderode: *Povestiri crepusculare (Alkonyi elbeszélések)*

Mihai Măniuțiu
„SHAKESPEARE GYAKRAN MENTETT MEG
A CSÜGGEDÉSTŐL”

Mihai Măniuțiu a Kolozsvári Nemzeti Színház rendezője és igazgatója, azonban más fontos romániai és külföldi színházakban is létrehoz előadásokat. Több mint hetven előadást rendezett, amelyek közül sokat díjaztak is. Az *Exorcisme (Exorcizmusok)* című esszékötet mellett álomszerű, fantasztikus jellegű elbeszéléseket tartalmazó könyvei is megjelentek: *Un zeu aproape muritor (Egy majdnem halandó istenség)*, *Istории pe care n-am să le scriu (Történetek, melyeket nem fogok megírni)*, *Autoportret cu himere (Önarckép chimérákkal)*, *Scene intime. Scene de masă (Intim jelenetek. Asztaljelenetek)*, *Omphalos, Memoriile hingherului (A sintér emlékiratai)*. Măniuțiu színházelméleti tanulmányaiban (*Redescoperirea actorului – A színész újrafelfedezése, Act și mimare – Aktus és utánczás, Despre mască și iluzie – Maszk és illúzió*) személyes látásmódját foglalja össze a színész és a rendező művészetéről esztétikai és filozófiai szempontból, a shakespeare-i hatalom témáját körbejáró esszékötetében pedig (*Cercul de aur – Az arany kör*) későbbi Shakespeare-rendezéseinek világa körvonalazódik.³

Az emlékezet többé-kevésbé elmosódott tükörképeiben az olvasmányaim, csakúgy mint a tizennégy éves korom előtti élményeim, mintha egyfajta félhomályban lennének. Úgy emlékszem magamra, mint valaki másra, és ennek a másvalakinek megvan az a rokonszenves szokása, hogy valamiféle vakbuzgó makacssággal szinte kizárólag a sci-fi sorozat (ha nem tévedek, egy lejes) füzetait olvassa, amelyeket nem a könyvesboltokban, hanem az újságosbódékban árultak. Az a fickó, az a másvalaki könyvesboltokba is bement, de ott úgy sétált, mint valami

3 Magyarul megjelent kötetei: Măniuțiu, Mihai: *A sintér emlékiratai. Scardanelli* (Ford. Karácsonyi Zsolt) AB-ART, Pozsony, 2008.; Măniuțiu, Mihai: *Aktus és utánczás* (Ford. Zsigmond Andrea) Koinónia, Kolozsvár, 2006.

bizarr papírtemetőben, ahol nem volt közeli ismerőse, és ahol különösebben semmi sem kavarta fel. Szeretett elszakadni a valóságtól (azt hiszem), a vékonyka sci-fi példányok pedig bizonyos értelemben extrém változatai voltak a menekülésnek, amiben azonban ő egyáltalán nem hitt. Csupán extrém voltuk bővölte el (feltételezem), noha szinte mind teljesen irrelevánsnak bizonyultak, sőt, egyenesen elzárkóztak azon problémák vagy gyötrődések elől, amelyek mégiscsak kínozták, noha igyekezett minél jobban elfojtani a vágyait és szenvedéseit. Ettől a másvalakitől maradt rám (így képzelem) az a perverz szokásom, hogy néha lazításképp sci-fi filmek agyament képsorait nézem.

Aztán egy véletlen folytán – mert nem vezérelt sem az ösztön, sem a vágy, hogy jobban írjak (ja, igen, elfelejtettem mondani, hogy ami az írást illeti, már kilenc-tíz éves koromtól egyfolytában írtam mindenféle butaságot, amelyektől anyám meghiúsult, és ugyanannyira meg volt győződve, mint jómagam, hogy olyan tehetség vagyok, amely csupán magából és a csillagokból táplálkozik!) – tehát, a pusztán véletlen úgy hozta, hogy vásároltam egy kötetet, ami nem sci-fi volt. (Úgy képzelem, hogy a friss nyomdafesték kellemes illata befolyásolta a választásomat.) És akkor történt meg a zuhanás. Belezuhanam abba a könyvbe és önmagamba. Heteken keresztül úgy éreztem magam, mint akit megnyúztak. A zuhanás, noha fáj, a legintenzívebb dolog volt, amit valaha megéltem. Bizonyos Arthur Rimbaud jegyezte a kötetet, amely az addigi félhomályból való kijövetelemet okozta, és a következő címet viselte: *Egy évad a pokolban*. Ezzel kezdődött el felnőtté válásom, amely lassúbb tempóban ma is folytatódik. Más szavakkal: a fejlődésemet befolyásoló könyvek akkor lavinaként jöttek, de ma is jönnek, és ma is megváltoztatnak, szinte ugyanazzal az energiával, amivel az életem eseményei beleszólnak lelki és szellemi fejlődésembe.

A „pokolbeli évad” után az emblematisz olvasmányaim folyamata felgyorsult. És valahogy realistább lettem, gyakorlatiasabb. Sürgősen össze kellett állítanom a saját könyvtáramat, és erre az egyedüli kézenfekvő megoldás az én drága anyám retikülje volt. Anyámtól kaptam egy bizonyos összeget zsebpénzként, amit naponta kipótoltam elemelve a pénztárcájában található apró felét vagy háromnegyedét. Ez megháromszorozta vagy megnégyszerezte a rendelkezésemre álló összeget. Anyám, bár csodálkozott, hogy annyi könyvet vásárolok olyan kevés pénzzel, sosem jött rá, hogy rendszeresen kizsákmányolom (a

könyvek iránti éhség szerfelett ügyessé, ravasszá és álnokká tesz!). Pénzgyarapítási módszereimet csupán akkor vallottam be neki, mikor a Színházi Intézet diákja lettem, és az irgalom minden nyoma nélkül megkértem, hogy emelje meg jelentős mértékben a könyvekre szánt összeget, lévén hogy más városban fogok tanulni, tőle és varázslatos retiküljétől távol.

Rimbaud *Egy évad a pokolban* műve visszavezetett – talán paradox módon, nem tudom – az *Újszövetséghez* és az *Ószövetség* bizonyos részeihez. Azóta is olvasom őket. „Felnőtt” gondolkodásom „DNS mintájának” részei. Tizenhat éves koromtól negyven-ötven éves koromig – amikor a *Jób-kísérletet* vagy a *Prédikátort* rendeztem –, nem telt el, bárhogya is, csupán egy pillanat.

Ugyanannak a „pokoli évadnak” a tájékán találkoztam Pascallal: az én rangsorolásomban *Jézus misztériuma* rögtön Dávid zsoltárai után helyezkedik el, mint a legmeggrázóbb misztikus költemény, amit valaha olvastam. Az elmúlt időben ehhez hozzáadódott Jung *Válasz Jób könyvére* című műve. A Rimbaud, Pascal, Biblia alkotta háromszögnek köszönhetően a láthatatlan ugyanolyan értékes lett az életemben, mint a látható, és a legnagyobb mértékben formáló szerepe lett. Az *Ószövetség* szövegei nélkül és a világ számos mitológiájában való bolyongás hiányában, valószínű, nem írtam volna meg első könyvemet (*Un zeu aproape muritor – Egy majdnem halandó istenség*). De ahhoz, hogy saját belső vidékeimhez közelebb kerüljek, más térképekre és más kísérőkre is szükségem volt.

Shakespeare gyakran megmentett a csüggedéstől. Később írtam egy könyvet néhány szereplőjéről, illetve több Shakespeare-előadást is rendeztem. Minden alkalommal újra és újra megtanultam, mennyire igaz, hogy: „a csüggedés egy jobb világgal biztat.”⁴

A görög tragédiáirók korán beférköztek az életembe, és azt a mámorító ábrándot keltették bennem, hogy beszélni tudok szellemük nyelvén. Aiszkhülosz, Szophoklész, Euripidész ma is elkísérnek. Nélkülük egyszerűen nem érzem jól magam!

Borges, a *Fortélyok*, illetve *Az aljasság világtörténete* című művek szerzője hosszú időre rátette a bélyegét történetalakítási vagy történet-újraalakítási stílusomra.

4 Shakespeare, William: *Antonius és Cleopatra* (5. felvonás, 2. szín, ford. Szász Károly).

Adolfo Bioy Casares a *Morel találmánya*, illetve *Plan de evasión* című művével (*Menekülési terv*) ejtett rabul abban az időben.

Dino Buzatti valamennyi fantasztikus prózai írásáért hálás vagyok. Ráadásul *A Tatárpuszta*, amely iránti rajongásomat eddig semmi sem cáfolta meg, azon remekművek egyike, amelyet az ember más-más életkorban olvasva különbözőképpen fog fel. Legalább három puszta van *A Tatárpusztában*: a kamaszoké, az érett, illetve a már öreg olvasóé...

Ernst Jünger *A márványszirteken* című könyve revelációként hatott rám. Nehezen tudom elhinni, hogy bármelyik mai fiatal ki tudná vonni magát e könyv varázsa alól, amelynek én teljes élvezettel adtam át magam. Jünger könyve egyebek mellett a nemes lelkűek és a politikai Rossz harcának legszebb (és mennyire átlátható!) példázata. Alkímiai tökélyel olvasztja egybe a szellem szikárságát az ösztön véres kirobbanásaival.

A román irodalomból a választásom habozás nélkül Arghezi *Boldogasszony temető* című művére és a többi prózájára esett.

Csehovhoz való folyamatos visszatérésemre is gondolva, kérdem én: ki ne szeretné, ha legalább egyszer az életben olvasna valami tökéleteset? *A 6-os számú kórterem*, *A kutyás hölgy*, *A tokba bújt ember* stb. könyörtelen és tökéletes prózák. Ugyanígy Kafkától *A fegyvergyarmaton* vagy *Az átváltozás*; vagy Hermann Hessétől a *Klingsor utolsó nyara*; vagy *Mario és a varázsló*, illetve a *Halál Velencében* Thomas Manntól; vagy a *Duinói elégiák* Rainer Maria Rilketől (amelyek közül az elsőt mindenkinek el kellene olvasnia, aki arra kíváncsi, hogy milyen az egzisztenciális misztérium ráolvasásként vagy a ráolvasás misztériumként); vagy Saint-John Perse-től a *Dicséretetek*, *Képek Robinsonnak* és a *Neiges (Havazások)*; vagy Mihail Bulgakov *A Mester és Margaritája*; vagy Henri Michaux-tól az *Un certain Plume (Egy bizonyos Plume)* vagy az *Ecuador* vagy az *Épreuves, Exorcismes (Megpróbáltatások, ördögűzések)*... Megállok!

Igen, megállok, de előbb megismétlem, amit már az elején leszögeztem: nem tartom véglegesnek a fejlődésemet, várom azokat a könyveket, amelyek alakíthatnának és folyamatosan újraalakíthatnának. Remélem, hamarosan kezem ügyébe akadnak, és remélem, lesz közös jövőnk. Nem kétlem: így fog történni. Tulajdonképpen nemrég ez meg is történt. Venyegyikt Jerofejev *Moszkva–Petuski* könyve még egyszer

felborzolta az idegeimet, és betódult – anélkül, hogy engedélyt kért volna – emberi és irodalmi vérem titkos összetételébe.

Ioana Pârvulescu EGY HEGY TÍZ KÖVE

Ioana Pârvulescu docens a Bukaresti Egyetem Bölcsészettudományi Karán, ahol modern román irodalmat oktat. Legfontosabb könyveiben – *A 19. század intimitásában (În intimitatea secolului 19)*, *Visszatérés a két világháború közötti Bukarestbe (Întoarcere în Bucureștiul interbelic)* című esszéköteteteiben és *Az élet pénteken kezdődik (Viața începe vineri)* című regényében⁵ – sikerül mély kapcsolatot teremtenie egy olyan korszakkal, amelyben úgy tűnt, Románia megtalálta az útját. A Humanitas Könyvkiadóhoz a *Könyvek az éjjeliszekevényen (Cartea de pe noptieră)* nevű világirodalmi sorozat köti, amelyet ő indított el, és gondozott tíz évig. 1993 óta a *România literară* hetilapba ír, ahol olyan rovatokkal jelentkezett, mint: *Hölgyek ábécéje (Alfabetul doamnelor)*, *Urak ábécéje (Alfabetul domnilor)*, *A két háború közötti folyóiratok szemléje (Revista revistelor interbelice)*, *Az optimista/pesszimista nő krónikája (Cronica optimistei/pesimistei)*, *Irodalomról, örömmel (Despre literatură, cu bucurie)*.

Egyszer, kamaszkoromban egy könyvheggyel álmodtam. A rakások olyanok voltak, mint a földrajzi rétegek, némelyek egyenesek, mások ferdek. Elégé lassan, óvatosan másztam fel, úgy, ahogy egy hegymászó útvonalon halad az ember előre, és minden lépésnél érzi a folyamatos veszélyt: a kőzet mállekony volt, könnyen szétvált, finoman kellett vele bánni, ki kellett próbálni, és különbséget kellett tenni a szilárd könyvek között, amik megtartottak, és gyengébbek között. Aztán felértem egy tágas fennsíkra – olyan volt, mint a Bucsecs –, ahol minden rendben állt, a rakások stabilak voltak, simák, úgyhogy elkezdtem táncolni.

De ha az egész megálmodott hegyből csupán tíz követ kell választanom, lépcső alakban látom őket. Bármilyen ritmusban megmászhatóak,

⁵ Magyarul megjelent kötete: Pârvulescu, Ioana: *Az élet pénteken kezdődik*. Typotex Kiadó, Budapest, 2015.

bármikor vissza lehet térni egy már megmászott lépcsőfokhoz, bármelyiknél elidőzhet az ember. Az út szabad.

Az első lépcsőfok: a meséskönyvek. Általuk a világnak kezdettől fogva számos rejtélyes dimenziója van. Hauff történetei *Az ezeregyéjszaka* meséinek szerepét töltötték be, végtelen hosszú könyv volt. Emellett ott voltak a Grimm-testvérek (akiknek a könyve ugyancsak téglányi volt) és Petre Ispirescu meséi (elég sok volt ezekből is). De számomra a legcsodálatosabbak talán Andersen meséi voltak (nem is hiszem, hogy egyedül tudtam már olvasni). Így hát kezdettől fogva tudtam, hogy bármilyen szépek legyenek a szavak és a képek (a rajzokat gyönyörűség volt nézni), a meséknek szomorú vége is lehet. A képzelet és a költészet és az erkölcs és a szerelem és a kegyetlenség, mind benne vannak a mesékben.

A második lépcsőfok: kalandregények gyerekekkel vagy gyerekek nélkül. A gyerekszereplős kalandregényekből megtanulhatjuk, hogy tudatosan éljük meg a korunkat, hogy örülünk neki, és a lehető legjobban használjuk ki, ahogy arról Mark Twain regényeiben (*Tom Sawyer kalandjai*, *Huckleberry Finn kalandjai*) olvashatunk. De a gyerekek gyakran jobban szeretik a felnőtteknek, felnőttekről szóló kalandokat. Így tehát megmenteni az apacsok büszke népét a tüzes vizet ivó és a pusztán szórakozásból bölényekre lövöldöző fehér ember betolakodásától, ellenszegülni a rézbőrűek területeit keresztülszelő vasút építésének – olyan küldetések, amelyeket egy gyermek komolyan tud venni. Karl May Winnetou-jától két példaértékű barátot kaptam: a legbátrabb apacs-vezért, aki valaha létezett, egy szép, szelíd szemű és nemeslelkű férfit, barátjával, Old Shatterhanddel együtt, aki a szerénység és nagylelkűség megtestesítője. Sokat tanultam tőlük, és mindent megjegyeztem egy életre. Csak úgy, minden eshetőségre. Dumas három testőre pedig (akik négyen voltak) megismertette velem a legyőzhetetlen, és az egymástól noha teljesen különböző, de összetartó barátok eszméjét. Athos volt a kedvencem.

A harmadik lépcsőfok: parabolák minden korosztálynak. Nagyon korán találkoztam Antoine de Saint-Exupéry *Kis hercegé*vel. Először felolvasták nekem, aztán magam olvastam el többször, míg szinte kívülről megtanultam. A világ átvitt értelmű mesék sorozata lett, amely arra készíti az embert, hogy melankolikusan mosolyogjon: „Légy szíves, rajzolj nekem egy bárányt!” Most már tudom, hogy a történetet egy

tragédia eredményezte (az író kisebb testvérének halála). Ugyancsak parabolának tartom A. A. Milne *Micimackó*jának erdejét is az emberekre annyira hasonlító állataival, és Lewis Carrol *Alice Csodaországban* regényét, csakhogy itt a jelentések nem voltak tiszták kezdettől fogva, és éppen ez tette mulatságossá. Ez a világ felkeltette az ember kíváncsiságát, és meghozta a kedvét. Például arra, hogy nevéssen.

A negyedik lépcsőfok: az orosz regény. Noha félő, hogy az ember elvész a remekművek között, és Tolsztoj meg Dosztojevszkij egymaguk kitöltenek egy egész polcot, a sokkal takarékosabb, zseniális Gogol mellett talán a legközelebb a *Félkegyelmű* állt hozzám. Először életemben hatott rám ekkora erővel egy szereplő sorsa, a könyv végével pedig annyira elégedetlen voltam, hogy átírtam. Azt hiszem, hogy tíz év telt el az első olvasás után, amelyet időszakonkénti újraolvasások követtek, ameddig megértettem, hogy kinek a képére és hasonlatosságára volt Miskin figurája megalkotva, és miért kellett őt feláldozni, vagy pontosabban miért hagyta magát feláldozni.

Az ötödik lépcsőfok: az angol, francia, német, japán, dél-amerikai stb. 19. és 20. századi regény, vagyis a tulajdonképpeni regény. Charlotte Brontë *Jane Eyre* regényével kezdtem, és ekkor színre lépett, és előtérbe került a hosszú és bonyolult és szép és valamiféle happy enddel végződő szerelmi történet, aztán Balzac következett *Emberi színjáték*ával, Flaubert, majd Thomas Mann, aki azon kevés írók közé tartozik, akik egy regényt sem rontottak el, és Hesse *Narziss és Goldmund* című könyvével költészetébe burkolt, és megmutatta, hogy az élet elmúlik, mint egy álom, hogy a barátság horgony, hogy a művész és a filozófus találkozhatnak, a művészet pedig olyan hívás, amelynek képtelenség ellenállni. Thackeray *Hiúság vására* című regénye a világnak egy találó képletét adta számomra, és azt a nagyon hasznos gondolatot, hogy az embernek semmit sem kell nagyon komolyan vennie, legkevésbé a saját személyét. A japán regénytől egyszerűen azt kaptam, hogy más szemmel nézzem a világot. Salinger, Mario Vargas Llosa (a történetvezetés non plus ultrája, ugyanakkor tele lényeggel) és Milan Kundera voltak az első kortársak, akik alapvető fontosságú szerzők lettek.

A hatodik lépcsőfok: az a szerző vagy az a kötet, akit, amelyet leggyakrabban újraolvas az ember (kedvenc?). Bulgakov: *A Mester és Margarita*. Az a pillanat, amikor kezded érteni az élet örületét is, és a Goethe-i sátánt is, aki rosszat akar, de jót tesz, és azt, hogy a szerelem

által egy nő megöregszik és megfiatalodik (ebben a sorrendben). És hogy a múlt mindig összekeveredik a jelennel, a szentséget pedig mindig a legváratlanabb dolgok és helyek rejtik magukban. Creangă és Caragiale azok a román szerzők, akiket a leggyakrabban újraolvasok, a legnagyobb örömmel.

A hetedik lépcsőfok: a kiút nélküli regény vagy a kiút nélküli parabola-elbeszélés. Kafka vagy Borges vagy Camus. Reménytelen világ, börtönvilág. A büntelen büntetése. Avagy a kijárat nélküli labirintus, vagy az a gondolat, hogy egy szereplő vagy, így tehát nem élhetsz és nem halhatsz meg. Mivel egyszerűbb, Camus *A pestis* művét is választhatnám, amelyben egy szó sincs plusszban. Ugyanitt megemlítenéd Eugène Ionesco *Drámái*, amelyeket kétségbeesett reménykedés jellemez.

A nyolcadik lépcsőfok: a filozófiai könyvek. Platón, Kierkegaard vagy Nietzsche. Nem kevésbé élvezetesekek, mint a regények, csakhogy megtanítanak lassabban és alaposabban és tágabban gondolkodni. A részletre mutatnak rá, ami az ember, ebben a nagy egészben. Igyekeztem tehát csökkenteni az olvasás sebességét, még ha néha úgy is tűnt, hogy könnyen megy.

Alternatívaként a tudományos könyvek – a könyvtáramban megvolt G. Gamow *Harminc év, ami megrengette a fizikát* című könyve, amit nagy lelkesedéssel olvastam – és Jung, akinek a könyveit (az utolsó: *Emlékek, álmok, gondolatok*) azzal a szellemi képességgel kell megérteni, amelyet általában elhanyagolnak az emberi fejlődésben, de amelyet én szerencsére nagyon hamar felfedeztem magamnak: az intuíció.

A kilencedik lépcsőfok: a verseskötetek. Mit válasszunk a teljes világ-irodalom költészetéből? A szonettet a kezdetektől, Petrarcatól, Michelangelótól és Shakespeare-től máig, Eminescuig és Vasile Voiculescuig. Ám a kedvenc költőm az, akitől fordítottam is, Rilke, teljes életművével. A románok közül pedig Ion Barbu.

A tizedik lépcsőfok: a Könyvek Könyve, a Biblia. Az a könyv, amelyet sosem fogunk elejétől végéig, teljesen megérteni, az a könyv, amely rámutat a határainkra, ezért van az utolsó lépcsőfokon.

Kiválasztottam tíz olyan könyvet, amelyek a gyerekkortól a halálig alakítanak elhagyva az olyan óriásokat, mint Homérosz, Dante, Boccaccio, Rabelais, Cervantes, akiket olvastam, ám műveik súlya alatt

összeroppantam. Íme tehát egy lehetséges, kellemes útvonal a gyerekkor meséitől a Bibliáig:

1. Andersen meséi
2. Mark Twain: *Huckleberry Finn kalandjai*
3. Antoine de Saint-Exupéry: *A kis herceg*
4. Dosztojevszkij: *A félkegyelmű*
5. Thackeray: *Hiúság vására*
6. Bulgakov: *A Mester és Margarita*
7. Eugène Ionesco: *Drámák*
8. Platón dialógusai
9. Rainer Maria Rilke versei
10. A Biblia

Lucian Boia A HÁROM TESTŐRTŐL MAIORESCUIG ÉS HAȘDEUIG

Lucian Boia a Bukaresti Egyetem Történelem Karán tanít. Terjedelmes és változatos életműve számos Romániában és Franciaországban megjelent kötetet foglal magába, illetve angol, német és más nyelvű fordításokat is. Érdeklődési körébe elsősorban az eszmetörténet és képzeletbeli története tartozik, elméleti munkái mellett – *Játék a múlttal. A történelem valóság és fikció között (Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune)*, *A képzeletbeli történetéről (Pentru o istorie a imaginarului)* – a mitológiák széles skálájának következetes vizsgálata is jelentős (a földönkívüli lélettől és a világvégétől a kommunizmusig, nacionalizmusig és demokráciáig). *Történelem és mítosz a román köztudatban (Istorie și mit în conștiința românească)* című munkája⁶ nagy

6 Magyarul megjelent művei: Boia, Lucian: *Történelem és mítosz a román köztudatban*. Ford. András János, Kriterion, Bukarest/Kolozsvár, 1999; Boia, Lucian: *Miért más Románia?* Ford. Rostás-Péter István, Koinónia, Kolozsvár, 2013; Boia, Lucian: *A Nyugat hanyatlása*. Ford. Rostás-Péter István, Koinónia, Kolozsvár, 2014; Boia, Lucian: *Románia elrománosodása*. Ford. Rostás-Péter István, Koinónia, Kolozsvár, 2015; Boia, Lucian: *Vesztesek és győztesek – Az első világháború újraértelmezése*. Ford. Tibori Szabó Zoltán, Cser Kiadó, Budapest, 2015.

feltűnést keltett, és azóta is hivatkozási pont a nemzeti történelem újradefiniálásában.

Gyermekkorom és kamasz éveim kedvenc olvasmányainak sorozata időrendi sorrendben történetesen a *Három testőrrel* kezdődik, amely a barátság nagy regénye (miként a *Monte-Cristo grófia*, amelyet ugyancsak nagyon élveztem, a bosszú nagy regénye).

Körülbelül ugyanakkor olvastam el újból és újból Jules Verne *A rejtelmes sziget* című könyvét. A történet egy kis hajótörött csoportról szól, amelynek sikerül egy lakatlan szigeten újraalkotni az egész modern civilizációt. Egy másik kedvenc regényem ugyancsak Verne művei közül a *Grant kapitány gyermekei* volt. A szerzővel szembeni adósságomat néhány évtizeddel később róttam le, amikor a születésétől számított száz éves megemlékezés alkalmával (2005-ben) egy monográfiát szenteltem az emlékének.

15-16 éves koromban Victor Hugo *Nyomorultak* című műve volt az első helyen, amely egyrészt a tulajdonképpeni történettel váltotta ki a tetszésemet, másrészt főleg elképesztő kitérőivel (a waterlooi csatáról, Párizs földalatti kanálisairól...).

Ne feledkezzek meg Tom Sawyerről és Huckleberry Finnről. Mark Twain humora rendkívül vonzó volt számomra, és ennél fogva szívesen olvastam később is nem feltétlenül humoros irodalmat (amely gyakran a könnyebb műfajokhoz tartozik), hanem inkább, mondjuk úgy, komoly irodalmat, amelyet azonban a humor árnyalatai színesítenek (amelyeknek újabban David Lodge regényei).

17-18 évesen beleszerettem Eminescu verseibe (talán inkább a zenéjükbe, mint a tartalmukba). Ezeket annyit olvastam és mondtam, hogy jóformán ma is kívülről tudom őket (és néha elmondok egyet-egyet magamnak).

És körülbelül ugyanakkor fedeztem fel Maiorescu és Haşdeu ellenétes személyiségét. Az előbbi *Kritikák* című művét, a világos logika és hűvös ironia keverékét számtalanszor elolvastam. Haşdeunál a kimeríthetetlen képzeleterő fogott meg, különösképpen a *Besszarábokról* szóló esszéjében (szintiszta fikció az autentikus történelem látszatával) és *A románok kritikai történetében*. Az egyik szigora és a másik féktelen szabadsága egyaránt meghatározóak voltak számomra.

Neagu Djuvara A VIDÉKI HÁZ ÓRIÁSI KÖNYVTÁRA

Neagu Djuvara a Sorbonne-on diplomázott történelemből, majd jogból doktorált (1940); 1972-ben állami doktorátust (docensi címet) szerez egy filozófiatörténeti dolgozattal Raymond Aron vezetése alatt: *Történelmi minták és civilizációk (Civilizații și tipare istorice)*. Kalandos száműzetését *Emlékek a bűjdóság éveiből (Amintiri din pribegie)* című kötetében, a román emlékirodalom remekművében meséli el (mint a keleti front sérültje, diplomata, a diaszpóra aktív tagja, követségi tanácsos és egyetemi tanár Afrikában). Megbízott tanár a Bukaresti Egyetemen, és a bukaresti „N. Iorga” Történelemtudományi Intézet tiszteletbeli tagja. Mind a széles közönségnek, mind a szakmabelieknek szóló könyvei alapján – *A románok rövid története (O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri)*, *Thocomerius-Negru Vodă, Kik voltak a „nagybojárok” Havasalföldön? (Ce au fost „boierii mari” în Țara Românească?)*⁷ stb. – a történész azon törekvése körvonalazódik, hogy kiálljon a kompromisszumok nélküli becsületességért.

Puiu bácsi édesanyja Bolintineanu leszármazottja volt, a költő unokája. Több évtizeden keresztül híres leányintézetet tartott fenn. Édesanyját oda vitték, és ő ezt büntetésnek vette, pedig a szülők azért vitték oda őt, mert a négy nővér közül ő volt a legokosabb. Most az idős Bolintineanut, az Anyókat, Ciulnițan tartották a házban, mert kezdett kissé habókos lenni. Abban az időben az ember nem vitte idős édesanyját öregotthonba, minden kellemetlenséggel együtt otthon tartotta, amíg a Jóisten magához nem vette. Mi, kegyetlen gyermekek, néha körbevettük, és kértük, hogy szavaljon néhány Dimitrie Bolintineanu sort. Ő pedig rákezdett, gépiesen:

...az ősi kastélyban,
Melynek sötét ölét apró patak mossa,
Mint kecses virágszál, melyet ringat szellő,
Sír és sóhajtozik a fiatal úrnő...

7 Magyarul megjelent kötete: Djuvara, Neagu: *A románok rövid története*. Ford. Horváth Andor. Koinónia, Kolozsvár, 2010. (a fordító megjegyzése)

És vagy 20 sor után kezdte előlről, mintha a folytatás lett volna, és mi, kiállhatatlan gyerekek fojtottan, bután neveltünk.

A vidéki ház, amely tökéletesen nélkülözött minden luxust vagy eleganciát, egyben óriási könyvtár volt több ezer kötettel. Volt köztük román nyelvű is, de főleg francia könyvek sorakoztak. Ott vettem kezembe tizennégy évesen Alexandre Dumas *Három testőrét* – franciául. Életemben nem voltam ennyire elbűvölve, lebilincselve, elvarázsolva egy olvasmánytól, mint Dumas e – történelminek beállított – boszorkányságától. Az étkezéseken és alváson kívül három napig egyéb dolgom, elfoglaltságom, szórakozásom sem volt, csak az a nagy, már kissé rongyos könyv. És lefekvéskor, mikor „jön egy manó, álmod hozó”, a párnám alá tettem. Reggel pedig, amikor fél nyolc körül a cseléd egy kiló szőlőt hozott egy tálon, elővettem a könyvet a párna alól, felültem, és egyik kézzel a szőlőből csipegettem, a másikban a könyvet tartottam. Addig sohasem éltem át ilyet. Természetesen, *Les Trois Mousquetaires* után a *Vingt ans après*, majd a *Le vicomte de Bragelonne* könyvek következtek.

Máskor, Liselle néni kicsit rendet rakott az irodalmi foglalatosságok között: összegyűltünk mind, az ő három gyereke, Matiliza, Dinu és Ileana, én, és néha más meghívott fiatalok. Caragialet, Molière-t olvastunk, vagy tanulságos játékokkal töltöttük az időt. A leggyümölcsözőbb ezek közül a nagy festők képeit ábrázoló kártyajáték volt. 12 nagy festőművész 4-4 képe volt rányomtatva a kártyákra. A játék élvezetes volt, és az eredmény egy életre szóló kincs: észben tartani Michelangelo, Leonardo, Rafael, Velázquez remekműveit.

Részlet a *Megigézett emlékek és történetek (Amintiri și povești mai deocheate)* című kötetből, Humanitas, 2009, 137–141. o.

Mircea Cărtărescu A LEKTÚRA⁸ KATEDRÁLISA

Mircea Cărtărescu a Bukaresti Egyetem Bölcsészettudományi Karának docense, költő, prózaíró, irodalomkritikus és publicista. Pályafutása verseskötetekkel indult, amelyek révén a nyolcvanas évek írónemzedékének legfontosabb alkotói közé tartozik. A *Levante (Levantul)* című kötet után – amely műfaját tekintve eposz, és főszereplője a román vers a kezdetektől napjainkig – kizárólag a prózaírás mellett kötelezte el magát. A *Sóvárgás (Nostalgia)* című elbeszéléskötete után megjelent első regénye, a *Lulu (Travesti)*, majd az *Vakvilág (Orbitor)* trilógia, melyet a kritika a kortárs román próza alappilléérének tekint. Három publicisztika-kötete a kortárs román valóság éles szemű megfigyelőjeként állítja elének az író. Műveit számos nyelvre lefordították, ennek köszönhetően az egyik legismertebb és legdíjazottabb román író külföldön.⁹

Voltaképpen engem nem a könyvek alakítottak, hanem a lektúra, ez a külön világ, amelynek hiányában a könyvek semmit sem jelentenek. Az olvasás számomra előbb élvezet volt, végül rögeszmévé vált. De ezek az olvasás műveletének alsóbbrendű fokozatai. Mikor az olvasás függőséggé vált, csupán akkor kezdtem behatolni filozófiájába, amely nem más, mint a lektúra. A lektúra világában már nem könyveket olvasunk, hanem e világ roppant nagy, könyvekből épített boltozata alatt élünk, túllépve a könyveken, hiszen egy katedrális több mint a kövek, amelyből építették. Az olvasástól a lektúráig megtett út, mondhatni a kőművestől a műépítészig tartó úttal feleltethető meg.

8 A lektúra szó átvételét a román nyelvből (*lectură*) az indokolja, hogy abban az értelemben, ahogy Cărtărescu használja (az olvasás magasabb szintű változata), a magyarban nincs megfelelő szó rá.

9 Magyarul megjelent kötetei: Cărtărescu, Mircea: *Vakvilág. A bal szárny*. Ford. Csiki László. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1996; Cărtărescu, Mircea: *Sóvárgás*. Ford. Csiki László. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1997; Cărtărescu, Mircea: *Lulu*. Ford. Lovétei Lázár László. Gondolat–Infonia, Budapest, 2004; Cărtărescu, Mircea: *Miért szeretjük a nőket?* Ford. Koszta Gabriella. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2007; Cărtărescu, Mircea: *Sarkányok enciklopédiája*. Ford. Gergely Zsuzsa, Szócs Géza. Bookart, Csikszereda, 2011; Cărtărescu, Mircea: *Káprázat. A test*. Ford. Koszta Gabriella. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2015.

Ha ártatlanul olvasunk, ahogy a gyermekek, kamaszok és a felnőttek nagy része szokott, olyanok leszünk, mint egy turista, aki idegenvezető nélkül belép egy barokk templomba. Megcsodál – vagy úgy tűnik neki, hogy megcsodál – egy porfirból készült szoborrészletet, egy aranyozott fafaragványt. Egy ragyogó vértezetű katonaszentet lándzsájára akasztott zászlójával. Egy könnyező Madonnát. Egy kacskaringós fonatot, amit a templomhajó diófaburkolatába véstek. Egy óriási, zavaros allegóriájú, festett boltozatot. Ám, ha valaki nem élt abban a kultúrában, a kereszténységhez fűződő alapvető szimbólumok, történelmi, építészeti, sőt mérnöki ismeretek hiányában sosem fogja felfogni annak a templomnak a vallási és művészi együttesét, amely egy egység, és nem tárgyak összezsúfolása. A paradoxon abban áll, hogy a kultúrába való bejutás, a kultúra belülről való szemlélése feltételezi, hogy az ember már járt ott bent.

Ez ne bátortalanítson el senkit! Az olvasástól a lektúráig megtett lépést nem nehéz megtenni, noha egy óriási szakadék átugrásáról van szó. De egyszer csak megtesszük, vagy inkább rájövünk, hogy már megtettük anélkül, hogy tudnánk, mikor és hogyan, mint ahogy egy terhes nő sem vesz részt tudatosan a magzat anyaméhbeli fejlődésében.

Előbb van az olvasás. A gyermekek úgy születnek, hogy a házban rengeteg tárgy van. Egyesek énekelnek, mások képernyőjén képek láthatók, megint másokat az asztalnál használnak, továbbiak gyermekekhez hasonlíthatnak, de mozdulatlanok. Az ilyen tárgyak százai közül egyesek polcokon sorakoznak, és úgy tűnik, hasznavehetetlenek. A végtelenségig nyitogathatók, lapjaikon apró rajzok és jelek vannak. A szülők nézik a jelsorokat, és mesét mondanak a gyermeknek. Ahogy nő a gyermek, némi nehézséggel megtanulja megfejteni a jeleket. Addig nehéz, míg megérti, hogy az írás a beszélt hangok árnyéka a papíron. Amikor olvasunk, egy árnyvilágban vagyunk: elhagyjuk a valóságot, és belépünk a koponyánk belsejében levő világba. A gyermek azért olvas, hogy saját történeteit alakítani tudja, mint élénken színezett szobrokat a boltozatos koponyaacsont alatt.

Később azért olvasunk, hogy a világról szerzett ismereteinket gazdagítsuk, hogy megpihenjünk a munka hosszadalmas órái után, hogy kalandvágyunkat, szociális vagy erotikus voyeurizmusunkat kielégítsük, hogy ne unatkozzunk a metróban. Mi valamennyien, még ha túl

is vagyunk az olvasás és lektúra közötti ugráson, ilyen ártatlan módon is olvasunk.

De eljön a pillanat, amikor tonnányi pantagruelli étvággal felfalt könyv után felismerjük, hogy nem véletlenszerűen olvasunk. Ez az a pillanat, amikor az olvasás belső világunk része lesz, eggyé válik az elménkkel és testünkkel, és a könyvek fokozatosan újra a magasba emelkednek, átrendeződnek, és tágas űr keletkezik közöttük, amíg a rakás építménnyé nővi ki magát. Hiszen míg az olvasás a telítettség, a nyersanyagok művészete, a lektúra az űrökből építkezik: az óriási támpillérek tartotta falak közötti térfogatokból, boltozatokból, a padló fölé ívelő légüres terekből. Egy tömör hegedű nem tudna hangokat kiadni, és egy telített katedrálisba nem tudnánk behatolni. Ugyanígy, a világ összes könyve, amit a lektúra rendszere átcsoportosít és rangsorol, egy óriási rezonáló dobozt alkot. Benne kell lennünk ahhoz, hogy halljuk a könyvek világának csodálatos zenéjét.

Fokozatosan rájövünk, hogy már nem véletlenszerűen olvasunk. Hirtelen valami meghökkent egy könyv finom szöveteiben. Amit ott találtunk, követni kezd bennünket egy régi szerető emlékéhez vagy egy éjszakai álom árnyékához hasonlóan. Először megértjük, hogy nem a könyvben, hanem bennünk történt valami különös. Újraolvassuk a könyvet, hogy újraéljük, amit akkor megéltünk, azt a *déja-vut*, amely az igazi megértés jele, aztán elolvasunk minden könyvet, amit a szerzőtől találunk. Fokozatosan eljutunk a vele szellemileg rokon szerzőkhöz. Már nem könyveket olvasunk, hanem könyvcsoportokat, aztán könyvcsoportok csoportjait, mintha olvasás közben a lektúra katedrálisát építenénk elménkben. Megtanulunk különböző könyvekből állványokat és íveket kialakítani, és amikor elkészül, az építmény már maga a koponyánk, amelynek belsejére az egész irodalom rá van írva. A betűk aprók, mint azoknak az írása, akik a Bibliát egy bélyegre másolják át. Mikor már nem könyveket olvasunk, hanem magát a lektúrát, csak akkor jövünk rá, hogy a lektúra mi magunk vagyunk, és hogy semmit sem tudtunk meg a könyvekből, ami ne lett volna bennünk a kezdetektől fogva.

Következésképpen, számomra Dosztojevszkij, Góngora, Rableais, Swift, Joyce, Kafka és az összes többi író, aki valaha élt és élni fog, mind szereplők a lektúra katedrálisának belső falain elterülő allegori-

kus freskókon. És ezt az építményt nem szemlélhetjük csak úgy, ha belül helyezkedünk el, a belsejében, ha úgy olvasunk, ahogy élünk.

Andrei Pleșu MELYIK AZ A SZÁZ KÖNYV?

Andrei Pleșu a pältiniși iskola egyik jellegzetes képviselője, a román közélet és akadémiai élet irányadó személyisége, művészetkritikus, filozófus, esszéíró; a *Dilema* (később *Dilema veche*) kulturális hetilap alapítója és igazgatója, a Noua Europă (Új Európa) Alapítvány alapítója és elnöke, illetve a Noua Europă Intézet rektora. Művészettörténeti és művészetelméleti esszékkel debütált: *Utazás a formák világában (Călătorie în lumea formelor)*, *Festőiség és melankólia (Pitoresc și melancolie)*. 1989 után közírói hangja összetéveszthetetlen. Sokatmondó és árnyalt humorával a politika, a kultúra és a mindennapi élet pillanatnyi vagy állandó problémái felé fordult: *Az átmenet arcai és álarcái (Chipuri și măști ale tranziției)*, *A nyilvános obszcenitás (Obscenitatea publică)*. Anélkül, hogy felhagyott volna a filozófiai beszédmóddal, a teológiai vagy etikai kutatás irányába bővítette azt – *Minima moralia, Angyalok (Despre îngeri)*, *Boldogság Keleten és Nyugaton (Despre bucurie în Est și Vest)*¹⁰ – rendkívüli közönségsikert aratva.

„– Emelkedünk? – Ugyan! Ellenkezőleg! Süllyedünk!”

Korai olvasmányaimból ez az első idézet, amit megjegyeztem. Egyik Jules Verne regény (*A rejtelmes sziget*) elején olvasható. Miért jegyeztem meg? Talán azért, mert a szóban forgó regény felettébb tetszett. Vagy lehet, hogy azért, mert egy zuhanó léghajóban hangzott el, és ezáltal izgalmas kalandot ígért. De valóban emlékeztet ez az idézet? Meghatározó-e? Nyilván vitatható kérdés. Tegyük fel, hogy a szóban forgó idézethez való kötődésem előre jelezte az epikus feszültségre, a „fent-lent” dialektikájára, a kockázatos ellentmondásra, a kíméletlen realizmusra való hajlamomat. Mégsem hiszem, hogy valóban így állnak

10 Magyarul megjelent kötetei: Pleșu, Andrei: *A madarak nyelve*. Ford. Horváth Andor, Pécs, Jelenkor, 2000; Pleșu, Andrei: *Tescani napló*. Ford. Horváth Andor, Kolozsvár, Koinónia, 2000; Pleșu, Andrei: *Robinson etikája. Az intervallum etikájának elemei*. Kolozsvár, Tinivár, 2000; Pleșu, Andrei: *Angyalok*. Ford. Székely Melinda, Koinónia, 2006.

a dolgok. Elfogadhatóbb magyarázat ifjúkori emlékezőképességem kiszámíthatatlansága. Egy könyvvel való találkozás nem mindig eltervezhető, az olvasmány hatása pedig nem jósolható meg előrelátható számítások alapján. A véletlen – vagyis a sors – fontos szerepet játszik. És ez a legelső tanácsom a fiatal olvasó számára: jó, ha igényli „a fontos könyvek listáját” – és elolvassa őket –, de nem szabad mellőznie a véletlen találkozásokat, a váratlanul kezébe kerülő könyvekkel való üzérkedést, a „sors” által javasolt – és olykor sorsdöntő – olvasmányt. Vagyis hasznos a „szervezett” olvasás, de nem kell lemondani a szabad választás frissességéről, amelyet nem a könyvtár rendszere diktál, hanem a kiszámíthatatlansága. Végeredményben *bármi* hatással lehet az emberre, *bármi* elindíthatja hivatása útján, ha a terep kellőképpen előkészített, és a pillanat megfelelő.

Általában nem szeretem a „koraérettséget”. Kevés kivétellel csupán kényeztetett utánzást fejez ki, olyan – jobbára deviáns – kíváncsiságot, amelynek hosszú távon romboló következményei vannak. Jobban kedvelem azokat a gyerekeket, akik Andersent, Grimm-testvéreket, Creangă-t és Ispirescut olvasnak. Nyugtalanítanak azok, akik a felnőttek között forgolódnak Platón dialógusait vagy Shakespeare-t lapozva. Valamiféle természetellenességet, mesterkéeltséget, hivalkodást érzek ebben a jelenségben, amit a hiú szülők lelkes és cinkos mosolya bátorít.

Ami engem illet, bejártam – nem túl látványosan – a „korosztályos” olvasmányok útvonalát: szépen elolvastam a meséket (köztük egzotikus és misztikus kínai meséket is), a *Szívet*, Jules Verne-t és Dumas-t. Középiskolás koromban abban a (kivételes) szerencsében volt részem, hogy franciatanár nagybátyámmal osztottam meg a hálószobámat, aki lefekvés előtt Corneille-ből és Racine-ből olvasott nekem nagy beleéléssel. Ő adta kezembe Émile Faguet szövegeit is, amelyekért bizonyos mértékig ma is rajongok (most is ajánlom *Az olvasás művészete* című könyvét). Egy angliai hölgy, akitől nyelvleckéket vettem, *A kis lordot*, Oscar Wilde elbeszéléseit és a Charles Lamb által „újramesélt” Shakespeare-történeteket ajánlotta. Egyik osztálytársnőm, Florina Avramescu, a keresztény könyvészet felé irányított (*Paterikon*, Paul Evdokimov: *A lelki élet dimenziói*, Ernest Hello: *Az orosz Zarándok*). Egyik egyetemi társam, Marin Tarangul, meghozta kedvem a spekulatív filozófiához, Kierkegaard-ral és Simmellel kísérve. Nem kaptam felmentést néhány ezoterikus, teozófikus vagy antropozófikus „kiterő”

alól sem, mint amilyenek bizonyos Fabre d'Olivet vagy Edouard Schuré misztagógiái. Erős hatással volt rám René Guénon. Mindezen események bizonyos emberekkel való kapcsolatomhoz köthetők, így aztán ma is úgy látom, hogy bármilyen olvasmányélmény valamilyen jelentős találkozás, barátság, szerelem velejárója.

Benedict Ghiuş atya úgy látta jónak, hogy Claude Tresmontant-t ajánlja nekem (*Hogyan tevődik fel ma Isten létezésének problémája?*), Constantin Noica pedig először Chateaubriand-nal (*A kereszténység szelleme*), Blagával (*A mioritikus tér*) és Anna Magdalena Bach-hal tett próbára, hogy aztán Platón- és Hegel-szemináriumokkal oktasson és „a 100 könyv listájával”, ami kötelező volt. Korszakokra bontotta a szerzőket, Homérosztól és az ókori tragédiáíróktól Goetheig (Montesquieu, Nietzsche, Fustel de Coulanges, Erwin Rohde és Werner Jäger ókorra vonatkozó utalásai is benne voltak). A filozófia történetének újragondolását négy szerzőn keresztül javasolta: *Platón*, aki a preszókratikusokat foglalja össze, *Arisztotelész*, aki az egész középkorra kihat, *Kant*, aki a Descartes és Leibnitz által megnyitott modernitást összefoglalja és végül Hegel, aki az egész későbbi gondolkodást lehetővé teszi Marxtól Husserlig és Heideggerig.

Nem voltam mindig kellőképpen szorgalmas és aprólékos. Lassan olvasok, és engedek a gyakran hátráltató hatású mániámnak, hogy részletesen jegyzeteljek és pedánsan aláhúzzam a fontos részeket. Voltak intenzív periódusaim, mikor műnemekre „szakosodtam”. Középiszkolás koromban például sok drámát olvastam, és néha eljátszottam hangosan bizonyos darabok összes szereplőit (főleg Caragialera gondolok). Általában szeretek hangosan olvasni, főleg verset, és sokáig szükségét éreztem, hogy saját szövegeimet felolvassam, és így ellenőrizsem le hangzásukat.

A formáló hatású olvasmányok mind az ifjúkori tanulás időszakában kezdődnek. Meghatározó felismerések bármikor érhetnek. Chestertont és C. S. Lewis-t felnőttként olvastam, és mélységesen hálás vagyok nekik azért, ahogy a kereszténységről beszélnek. Nem kell szégyenkeznie az embernek amiatt, hogy nem olvasott el időben fontos könyveket, hogy nem olvasott el mindent, amit el kellett olvasni. Minden olvasó életrajzának egyedi a görbéje, megismételhetetlen, belső fejlődésével, a saját igényeivel és kérdéseivel, sajátos ritmusával, korlátaival, késéseivel és előzéseivel.

Ezért valahányszor azt kéri tőlem, hogy állítsam össze a „100 legfontosabb könyv listáját”, kibújok a feladat alól. Nem lehet olvasmányokat javasolni, csupán annak, akit az ember ismer, akinek ismeri a természetét, a gondjait, az érdeklődéseit, az ízlését. Minden életkor-nak megvan a maga szövege, minden egyénnek megvan a belső kémiája, amit nem lehet rendszerbe foglalni. Következésképp nagyon nagy felelősséggel járó, intim tett könyvet ajánlani. A pedagógiai dagályosság csakúgy, mint a frivol hanyagság elméket, egyéniségeket és életeket ronthat el. Így aztán ajánlatos csak akkor nyilatkozni ilyen ügyben, ha az, aki kérdez, nyitott könyv számunkra.

Horia-Roman Patapievici AZ ÉLETKOROK MESTEREI

Horia-Roman Patapievici szakmáját tekintve fizikus. A kommunizmus bukása után már az első írásaival – *Lencsén keresztül az ég (Cerul văzut prin lentilă)*, *A nyelvessző nyomában (Zbor in bătaia săgeții)*, *Esszék a politikáról (Politice)* – érvényesülni tudott a román kulturális szcénán pontos, tudományos igényű esszéivel, elemzéseivel, amelyek enciklopédikus beállítottságról tanúskodnak, ugyanakkor szenvedéllyel átítatottak. Állásfoglalásai, cikkei, a szekuritációs dossziék tanulmányozása, televíziós műsorai mellett könyvei révén – *Korunk embere (Omul recent)*, *Eszmék és megtorpanások (Despre idei și blocaje)* stb. – az utóbbi évek kulturális vitáinak középpontjába került a modernitás és a posztmodern józan kritikusaként.

A könyvek mindig jelen voltak az életemben. Kezdetben, az első tudatos életkorig (tizenhárom év), olyan könyveket olvastam, amelyeket a szüleim, az iskola, a barátok, a kalandvágy és a felfedezés merészsége választottak ki nekem úgy, mint: *A somkertiék (Constantin Chiriță)*, *Robin Hood (Stuart Gilbert, sic!¹¹)*, *Tom Sawyer és Huckleberry Finn (Mark Twain)*, *Az Androméda-köd (Ivan Antonovics Jefremov)*, *Garin mérnök hiperboloidja és Aelita (Alekszej Nyikolajevics Tolsztoj)*, *Mennyei hajó (Victor Kernbach)*, *Aszklépiosz (Horia Stancu)*, *A világ*

11 Helyesen: Henry Gilbert

ura (A. R. Beljajev), *Elsüllyedt városok* (Felix Aderca), *Én, a robot* (Isaac Asimov), *Az istenek kertje* (Camil Baciú), *A nagy képmás* (Dino Buzzati), *Rashid skarabeusza* (Cecilia Dudu), *Androméda* (Fred Hoyle), *Szokatlan ébredés* (Angelo Ritig), *A rejtelmes sziget* és Jules Verne teljes, kartonkötésű, nyolcadrét formátumú sorozata. Majd az 1,5 lejes sci-fi sorozat, egyben, és a háromszöges¹² is. Megvolt a teljes sorozat, és elolvastam az összeset. A fent felsorolt címek elevenen élnek az emlékezetemben: azért említettem meg őket, mert ma már kevesen emlékeznek rájuk, noha sok közülük kétség kívül figyelemre méltó. Nem törlődtek ki az emlékezetemből Alekszej Tolsztoj már nem tudom melyik *Aelita*-beli szereplőjének mondatai, amelyek a marslakók nyelvén hangzottak el: „Aiu utara soho dacia tuma ra geo talcetl.” (nem emlékszem a nagy kezdőbetűk helyére és a központosításra sem).

A gyermekkorom kalandos könyveitől eltérő módon, amelyek a véletlen művei voltak (ezt bizonyítja, hogy ma már egy sincs meg a könyvtáramban – és ezt végtelenül sajnálom), azok a könyvek, amelyek meghatározták a fejlődésemet, ők maguk választottak ki engem. Egyszerűen az utamba kerültek. Kéznel voltak. Vártak. A házban ráakadtam Cesare Pavese *A hold és a máglyák*, illetve *Magányos nők között* könyveire. Tetszettek, főleg az utóbbi. Nemsokára egyik osztálytársnőm – akinek egy tea mellett egy egész estén át arról beszéltem, hogy az életet ugyanakkora figyelemmel kell élnünk, mint amekkorával egy zseni a zseniális költeményét írja – azt mondta: „Úgy beszélsz, mint az egyik szerző, akinek most olvasom a naplóját.” „Ki írta?” – kérdeztem. „Nem tudom. Elhozom holnap.” Másnap kölcsönkaptam kamaszkorom első nagy jelentőségű könyvét: Cesare Pavese-nek *Az élet mestersége* című naplóját. Ezt a művet hamarosan *A munka fáraszt*, illetve *Eljön a halál, és a te szemekkel néz rám* versciklusok követték. Pavese volt az első mesterem, az *Il mestiere di vivere* pedig az első kedvenc könyvem. A második kedvencem *Az ember sorsa* volt, André Malraux pedig az az író, aki miatt először kívántam magamnak azt a szerencsét, hogy másnak az életét éljem – az övét. Malraux-tól, akárcsak Pavese-től szinte minden könyvet elolvastam. Négy vagy öt, apró betűkkel teleírt füzetet szenteltem neki. Sok metafizikai dialógusát kívülről tudtam a *Királyok útja*, *Az ember sorsa*, *Hóditók* vagy a *Remény* című műveiből. Ő nemcsak azt érzékeltette velem, hogy milyen

12 Háromszög-emblémával ellátott sci-fi könyvsorozat.

az irodalmi remekmű, hanem azt is, és ez még jobban elbűvölt, hogy milyen a tökéletes élet. Így, a tökéletes élet bűvöletében, egyik nap rátaláltam Nietzschére; miután elképedve elolvastam a *Bálványok alkonya* és az *Ecce homo* című műveit, egyszerűen eladtam magam neki mind erkölcsileg, mind szellemileg. Szerettem volna a fejében lakni, hogy megélhessem a gondolatait, és hogy egyenesen oda fészkeljem be magam, ahol a zseniális gondolkodás forrása fakad.

Fontosak az életkorok. Pavese tizenöt-tizenhat éves koromban mutatta az utat, Malraux tizenhat-tizenkilenc éves koromban, Nietzsche tizennyolc éves koromtól egészen harmincig. Nietzschével kezdődően mestereim száma megnő, anélkül, hogy versenyre kelnének egymással. Többen jelennek meg egyszerre, de ugyanolyan fajta bűvölet köré csoportosulnak. A Nietzsche iránt érzett rajongás jól megfért a Montherlant iránti szerelmes szenvedéllyel, akinek ma is csodálom a stílusát és rangját (nem úgy a Nietzschéét), amelyekhez minduntalan visszatérek, ahogy visszatérek Saint-Simon-hoz (a herceghez, nem a szocialistához), Tacitushoz és Madame du Deffand-hoz is. Montherlant füzetei, esszéi és színdarabjai remekművek. Francia nyelvhasználatának fölényessége, könnyedsége és pontossága hibátlan. Hiányosságait, ha vannak egyáltalán, közömbössé tette az a folyamat, amely mesteremmé avatta őt. Ha Malraux megadta az utolsó középiskolás éveim képletét, Montherlant abban segített, hogy az egyetemen uralkodjak magamon, és hogy elviseljem az első években a szolgálati kinevezések kollektívizmusát. Majd, Pârvan révén, felfedeztem az én hón szeretett Marcus Aureliusomat, aki bekerült a házamat őrző szellemek körébe, Sainte-Beuve *Port-Royal* című remekművén keresztül pedig felfedeztem Pascalt, aki évek múlva abszolút mesteremmé vált. Itt tartok most.

Nem hiszem, hogy lesznek még más mestereim, amíg meghalok. És nem azért, mert nem lennének a világon nagyszerű könyvek és remek szerzők, amelyek és akik a megrendülésig megmozgathatnának. Hanem azért, mert Pascal a rövid és korlátozott életem számára valamennyiük szintézise, stílusa a tökéletesség végső határát jelzi, amit csak az a stílus érhet el, amely szeretne modern maradni anélkül, hogy megszűnne klasszikus lenni.

Bertóti Johanna fordításai